

تأثیر کسری بودجه بر رشد اقتصادی ایران

هاجر باطنی^۱، پرویز سعیدی^۲، علی اکبر حاجیان^۳

^۱ دانشجوی دکترای تخصصی، گروه حسابداری، و احد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران
^۲ گروه حسابداری و مدیریت، واحد علی آباد کتول، دانشگاه آزاد اسلامی، علی آباد کتول، ایران
^۳ گروه مدیریت، واحد علی آباد کتول، دانشگاه آزاد اسلامی، علی آباد کتول، ایران

نویسنده مسئول:

هاجر باطنی

چکیده

هدف اصلی مقاله حاضر بررسی ارتباط بین کسری بودجه و رشد ناخالص داخلی در ایران است. در مورد این ارتباط سه دیدگاه وجود دارد، کینزی ها می گویند ارتباط مثبت بین کسر بودجه و رشد اقتصادی وجود دارد، درحالی که دیدگاه نئوکلاسیکها می گوید بین کسر بودجه و رشد اقتصادی ارتباط معکوس وجود دارد و ریکاردویی ها وجود یک ارتباط خنثی را بین کسر بودجه و رشد اقتصادی پیش بینی می کنند.

در این تحقیق از داده های سری زمانی ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۴ برای بررسی ارتباط بین کسر بودجه و رشد اقتصادی ایران استفاده شد. متغیر تولید ناخالص ملی به عنوان متغیر وابسته و سرمایه گذاری خارجی و کسر بودجه به عنوان متغیر مستقل استفاده گردید. از آزمون دیکی فولر برای بررسی مانایی داده ها استفاده شد و همه داده ها در سطح خطای ۵ درصد مانا بودند. نتایج آزمون علیت گرنجر نیز نشان داد که ارتباط دوطرفه ای بین کسر بودجه و تولید ناخالص داخلی وجود ندارد.

روش حداقل مربعات معمولی نشان داد که رابطه منفی و معنی داری بین کسر بودجه و تولید ناخالص داخلی در ایران وجود دارد، درحالی که بین تولید ناخالص داخلی و سرمایه گذاری مستقیم خارجی ایران هیچ نوع رابطه ای وجود ندارد. به این ترتیب پژوهش ما به پیروی از دیدگاه نئوکلاسیکها است که می گوید بین کسر بودجه و رشد اقتصادی به ارتباط معکوس وجود دارد. در واقع وجود کسری های بودجه عاملی مضر برای اقتصاد شمرده می شود؛ به گونه ای که به سرمایه گذاری و رشد اقتصادی آسیب می رساند. نتایج نشان داد که ارتباط معکوس و معناداری بین کسر بودجه و رشد ناخالص داخلی وجود دارد.

کلمات کلیدی: رشد اقتصادی، تولید ناخالص داخلی، کسر بودجه، سرمایه گذاری، سرمایه گذاری مستقیم خارجی.

طبقه بندی JEL : E51, E52, E58.

مقدمه

هدف اساسی این مقاله بررسی ارتباط بین کسر بودجه^۱ و رشد اقتصادی^۲ در ایران است. عدم تعادل مالی دولت به معنی عدم وجود هماهنگی بین درآمدها پرداخت‌های دولت، ناشی از افزایش درآمدهای دولت نسبت به مخارج آن مازاد بودجه یا نتیجه فزونی مخارج دولت نسبت به درآمدهای دولت کسری بودجه است. اکثر دولت‌ها با کسری بودجه مواجه‌اند که ناشی از کمبود درآمد و افزایش هزینه‌ها می‌باشد. برای اندازه‌گیری کسری بودجه عملکرد عمومی دولت را از عملکرد هزینه کسر می‌کنیم و برای اندازه‌گیری رشد اقتصادی از شاخص تولید ناخالص ملی استفاده کردیم. رشد اقتصادی و توسعه اقتصادی دو اصطلاحی هستند که باهم استفاده می‌شوند ولی معانی آن‌ها از هم متفاوت است. توسعه اقتصادی افزایش رفاه جامعه است درحالی‌که رشد اقتصادی افزایش میانگین درآمد در اقتصاد کشور است.^۳

همان منبع (۲۰۱۲) اهمیت سرمایه‌گذاری در رشد اقتصادی را مطرح کرد. او معتقد است سرمایه‌گذاری برای رشد اقتصادی لازم است. او در تحقیق خود به این نتیجه رسید که یک درصد افزایش سرمایه‌گذاری تولید ناخالص داخلی را ۰.۸۹ درصد افزایش خواهد داد. او پیشنهاد می‌کند که دولت باید سهم بیشتری از بودجه خود را صرف تولیداتی کند که منجر به رشد اقتصادی می‌شود. دولت باید سرمایه‌گذاران ملی و بین‌المللی که به‌طور مثبت در پیشرفت کشور مشارکت دارند را تشویق بکند. همان منبع (۲۰۱۲) همچنین رابطه بین تولید ناخالص داخلی و مصرف انرژی پاکستان را بررسی می‌کند. او فکر می‌کند که اقتصاد پاکستان وابسته به انرژی است. او برای مطالعه خود از تولید ناخالص داخلی به‌عنوان متغیر وابسته و مصرف انرژی به‌عنوان متغیر مستقل برای دوره ۲۰۰۶-۱۹۷۳ استفاده کرد. او می‌گوید یک درصد افزایش در مصرف انرژی تولید ناخالص داخلی را ۱.۲۳ درصد بالا می‌برد. نجید احمد (۲۰۱۲) در پژوهشی دیگر یک رابطه مثبت و معنی‌دار بین رشد اقتصادی و صادرات پاکستان می‌یابد. او از تکنیک روش حداقل مربعات (OLS) استفاده کرد و می‌گوید یک درصد افزایش در صادرات تولید ناخالص داخلی را ۰.۸۱ درصد افزایش دهد. گسترش صادرات منجر به رشد اقتصادی و رشد اقتصادی منجر به صادرات بیشتر خواهد شد.

نور حیاتی^۴ (۲۰۱۲) به بررسی رابطه بین کسری بودجه و رشد اقتصادی در مالزی پرداخت. او برای تجزیه و تحلیل از داده‌های سه‌ماهه برای دوره‌های ۲۰۱۱-۲۰۰۰ استفاده کرد.^۵ او نشان داد که هیچ ارتباطی بین کسری بودجه و رشد اقتصادی در بلندمدت وجود ندارد و پیشنهاد می‌کند دولت باید سیاستی را در پیش گیرد که به‌وسیله آن درآمد ملی و سرانه دولت افزایش یابد و به این نتیجه رسید که می‌گوید کسری بودجه هیچ نقشی در رشد اقتصادی ندارد و شوک در اقتصاد مالزی را می‌توان با کمک هزینه‌های تولیدی کنترل کرد.

در ادبیات اقتصادی در مورد چگونگی ارتباط کسری بودجه دولت و رشد اقتصادی کشورها جواب دقیقی وجود ندارد زیرا آثار اقتصادی کسری بودجه دولت به چگونگی به وجود آمدن آن، نحوه تأمین مالی و شرایط اقتصاد کلان بستگی خواهد داشت. کسری بودجه به شیوه‌های مختلفی مانند کسب درآمد از طریق فروش نفت و گاز، فروش ارز، فروش سایر دارایی‌ها و افزایش مالیات، قرض گرفتن از منابع داخلی و خارجی و درآمد حاصل از استقراض داخلی از بانک مرکزی تأمین می‌شود. هرکدام از این شیوه‌ها اثر متفاوتی بر بودجه و رشد اقتصادی می‌گذارند. چنانچه دولت نتواند کسری بودجه خود را از طریق درآمد مالیات یا فروش دارایی‌ها تأمین کند به استقراض از نظام بانکی متوسل می‌شود و تقاضای دولت برای اعتبارات افزایش و بدهی دولت بالا می‌رود و در نتیجه نرخ بهره با قیمت اعتبارات افزایش می‌یابد. این افزایش در نرخ بهره، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی را پرهزینه‌تر نموده و باعث استفاده مقدار کمتری از آن شده که این امر به‌نوبه خود اثر نامطلوبی بر رشد اقتصادی دارد^۶ و از طرف دیگر استقراض باعث افزایش عرضه پول می‌شود و در نتیجه تورم افزایش می‌یابد و اثر منفی بر رشد اقتصادی می‌گذارد. در واقع اگر کسری بودجه از طریق افزایش اوراق مشارکت و افزایش مالیات صورت گیرد باعث رشد اقتصادی می‌شود ولی اگر از طریق استقراض صورت گیرد موجب کاهش رشد اقتصادی می‌شود؛ اما باید توجه داشت درآمدهای دولت در کشورهای در حال توسعه از جمله کشور ما تکافوی مخارج دولت را نمی‌دهد لاجرم دولت‌ها باروی کار آمدن سیاست کسری بودجه منابع مورد نیاز را تحصیل می‌کنند و از این جهت دیده می‌شود که کسری بودجه یکی از مسائل اساسی در اقتصاد است.

¹ -Economic Growth

² -Budget Deficit

³ -Najid Ahmad

⁴ -nur Hayati

⁵ -Hayati

⁶ -Harvey

اگر سیاست‌های کسری بودجه به نحوی کارا و در جهت رشد اقتصادی مورد استفاده قرار گیرد منجر به بهبود شرایط اقتصادی می‌شود.^۷

در ادبیات اقتصادی، سه دیدگاه نظری عمده "نئوکلاسیک، کینزی و ریکاردویی"^۸ در رابطه با آثار کسری‌های بودجه بر سایر متغیرهای کلان اقتصادی مانند مصرف، سرمایه‌گذاری، پس‌انداز، نرخ بهره، نرخ ارز و کسری بخش تجارت خارجی شکل گرفته است. این سه دیدگاه نظری از بعد فروض و نتایج با یکدیگر اختلاف نظرهایی دارند.

در دیدگاه نئوکلاسیک، وجود کسری‌های بودجه عاملی مضر برای اقتصاد شمرده می‌شود، به گونه‌ای که به سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی آسیب می‌رساند. در مقابل، کسری‌های بودجه در دیدگاه کینزی نه تنها ضرورت صدمه‌ای بر عملکرد اقتصاد وارد نمی‌سازد بلکه در شرایطی حتی به سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی مدد می‌رساند. البته هر دو دیدگاه درباره نحوه تأثیر و نتیجه نهایی کسری‌های بودجه بر نرخ ارز و کسری‌های بخش تجارت خارجی با یکدیگر وحدت نظر دارند. دیدگاه سوم که از آن به‌عنوان نظریه برابری ریکاردویی یاد می‌شود و مبنایی برای مقایسه است، وجود هرگونه تأثیر از سوی کسری‌های بودجه دولت بر متغیرهای مصرف و سرمایه‌گذاری در بخش داخلی و نرخ ارز و کسری حساب‌جاری در بخش خارجی را نفی می‌کند.^۹ دولت‌ها برای هدایت امور اقتصادی کشور ناچارند محدوده فعالیت خود را گسترش داده و با توسل به افزایش مخارج دولتی برنامه‌های خود را به مرحله اجرا درآورند.

به‌طور کلی هدف اصلی این مقاله تحقیق و بررسی ارتباط بین کسر بودجه و رشد ناخالص داخلی در ایران است. در رابطه با این ارتباط دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. برخی فکر می‌کنند که کسری بودجه برای رشد اقتصادی مفید است و برخی دیگر وجود مازاد بودجه را برای رشد اقتصادی ضروری می‌دانند. درحالی‌که بعضی از آن‌ها معتقدند که بین کسر بودجه و رشد اقتصادی هیچ ارتباطی وجود ندارد.

مبانی نظری

دولت‌ها الزاما برای رسیدن به اهداف، نیاز به یک برآورد از منابع و مصارف مالی خویش دارند که به‌عنوان بودجه دولت از آن یاد می‌شود که باید همواره متعادل باشد. بدیهی است که همواره دریافت‌های دولت به اندازه پرداخت‌های آن نخواهد بود و در اکثر اوقات مصارف دولت بیشتر از منابع آن خواهد بود و از طرف دیگر همان‌گونه که عنوان کردیم بودجه همواره باید متعادل باشد. در نتیجه مابه‌التفاوت مصارف و منابع که از طرق گوناگون تأمین می‌شود تحت عنوان کسری بودجه دولت منظور می‌شود. کسری بودجه به‌عنوان ابزار سیاسی نقش اساسی را در جهت‌یابی به ثبات اقتصادی و کاهش فقر و توزیع درآمد و رشد پایدار را ایفا می‌کند. بر این اساس اکثر دولت‌ها از ابزار بودجه به‌عنوان ابزاری کارا در راستای رسیدن به اهداف اقتصادی خود استفاده می‌کنند.

کسری بودجه دولت و تعدیل آن یکی از نگرانی‌های اصلی آن در کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه است. دولت‌ها همواره سعی دارند هزینه‌های خود را با درآمدها منطبق کنند و ناگزیر اقتصاد را به‌نوعی هدایت نمایند که اشتغال کاهش نیابد. سرعت افزایش هزینه‌ها مسئله عدم همسویی بین درآمد و هزینه دولت را به وجود می‌آورد که به آن اصطلاحاً کسری بودجه گفته می‌شود. با توجه به تئوری‌های نظری، کسری بودجه با توجه به نحوه تأمین مالی‌اش آثار اقتصادی متفاوتی بر جای می‌گذارد.^{۱۰} از جمله راهکارهایی که می‌توان برای کاهش کسر بودجه بکار برد، تلاش برای افزایش دریافت‌های دولت است که مهم‌ترین گزینه افزایش درآمدهای مالیاتی می‌باشد. در مورد افزایش درآمد مالیاتی توجه به عملکرد دولت مبین عدم توفیق قابل‌ملاحظه در این بخش است که این عدم توفیق را می‌توان ناشی از جنبه قانونی و اجرایی نظام مالیاتی کشور دانست. اگر دولت قادر به اصلاح ساختار مالیاتی شود می‌توان آن را به‌عنوان یکی از روش‌های افزایش درآمد دولت، تقلیل کسر بودجه و درنهایت مهار تورم و رشد اقتصادی کشور دانست.

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی^{۱۱} (FDI) با رشد اقتصادی در تعدادی از کشورها مرتبط است. استادی و همکاران (۱۳۹۲) عنوان می‌کنند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با ایجاد فرصت‌های شغلی جدید و افزایش انتقال تکنولوژی مرتبط است و باعث بهبود

⁷ -Antwi

⁸ -Neoclassical, Keynesian and Ricardian

⁹ -Bernheim, B. Douglas

¹⁰ -Adam and Bevan

¹¹ -Foreign direct investment

رشد اقتصادی در کشورهای میزبان می‌گردد. لذا تجارت و جریان‌های ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به‌عنوان عامل مهم در فرایند رشد اقتصادی شناخته شده‌اند.

از دیدگاه صندوق بین‌المللی پول، سرمایه‌گذار خارجی، سرمایه‌گذاری است که به هدف کسب منافع پایدار در کشوری به‌جز موطن فرد سرمایه‌گذار انجام می‌شود و هدف سرمایه‌گذار در این سرمایه‌گذاری آن است که در مدیریت بنگاه مربوط نقش مؤثری داشته باشد.

مطالعات تجربی

باهداف تبیین اثرگذاری کسری بودجه بر رشد اقتصادی به‌عنوان یکی از متغیرهای کلان اقتصادی، مطالعات تجربی متعددی در کشورهای مختلف انجام شده است. نتایج متناقض بسیاری از این مطالعه‌ها نشان می‌دهد که تبیین دقیق ارتباط بین کسری بودجه و رشد اقتصادی در هر کشوری مستلزم انجام مطالعات تجربی می‌باشد که ایران نیز مستثنی نیست.

حسینی و مولایی (۱۳۸۵). به بررسی اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی روی رشد اقتصادی با استفاده از داده‌های سری زمانی برای ۱۳۸۱-۱۳۵۷ پرداختند. نتایج بیانگر تأثیر مثبت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر روی رشد اقتصادی می‌باشد و بیانگر آن است که سرمایه‌انسانی اثر آن را نیز تقویت می‌کند. از سوی دیگر، افزایش نرخ تورم، مالیات و مخارج دولتی بر رشد اقتصادی در ایران آثار منفی دارند.

عزیزی، (۱۳۸۵). به مطالعه کسری بودجه و تورم در ایران در طی سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۵۴ پرداخت نتایج مطالعات نشان داد که کسری بودجه دولت در ایران ارتباط معنی‌داری با تورم ندارد درحالی‌که رابطه مثبت و معنی‌داری میان تورم و رشد حجم پول درآمدهای نفتی مشاهده می‌شود.

آذربایجانی و همکاران (۱۳۸۸). به بررسی تأثیرگذاری مستقیم سرمایه‌گذاری خارجی و تجارت بر رشد اقتصادی کشور ایران برای دوره ۱۳۸۴-۱۳۵۳ پرداختند. نتایج نشان داد که متغیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تنها در کوتاه‌مدت بر روی رشد اثرگذار است که این اثر منفی است. همچنین متغیر تجارت هم در کوتاه‌مدت هم در بلندمدت اثری مثبت و معنی‌داری را بر رشد اقتصادی ایران داشته است.

استادی و همکاران (۱۳۹۲). به بررسی رابطه متقابل بین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی برای دوره ۱۳۸۷-۱۳۵۷ پرداختند. نتایج تحقیق بیانگر این است که رشد اقتصادی، باز بودن تجاری و سرمایه‌انسانی تأثیر مثبت بر روند جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارد و آزمون علیت گرنجر نیز وجود به رابطه متقابل میان رشد اقتصادی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را نشان می‌دهد.

جعفری صمیمی و همکاران (۱۳۹۳). به بررسی اثرگذاری کسری بودجه بر رشد اقتصادی ایران در طی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۶۹ با استفاده از مدل رگرسیون انتقال ملایم (STR) پرداختند. نتایج حاصل از این مطالعه نشان داد کسری بودجه در قالب یک ساختار دو رژیم بر رشد ایران اثر گذاشته است. به‌نحوی که در دامنه رکود اقتصاد (رشد اقتصادی کمتر از ۳.۲۷ درصدی) سهم بزرگ‌تر کسری بودجه از تولید ناخالص داخلی، همگام با دیدگاه کینزی، اثر مثبت بر رشد اقتصادی و در دامنه‌های رونق اقتصاد (رشد اقتصادی بیشتر از ۳.۳۷ درصدی) همگام با دیدگاه نئوکلاسیکی، اثر منفی بر رشد اقتصادی داشته است.

عظیمی و نو فرستی (۱۳۹۴). در پی یافتن پاسخ مناسبی به این سؤال که رابطه بین کسری بودجه دولت و تراز تجاری در ایران چیست، بودند؟ آن‌ها با استفاده از یک الگوی اقتصادسنجی کلان ساختاری، داده‌های سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۸۰ را مورد بررسی قرار دارند. نتیجه‌گیری کلی اینکه میزان وجه تأثیرگذاری کسری بودجه بر تراز تجاری در اقتصاد ایران بستگی به نوع تأمین مالی کسری بودجه دارد. اگر کسری بودجه ایجاد شده در اثر افزایش مخارج مصرفی دولت، از طریق استقراض از بانک مرکزی یا افزایش مالیات‌های مستقیم و یا برداشت از حساب ذخیره ارزی تأمین شود، موجب بدتر شدن تراز تجاری غیرنفتی می‌شود که تأمین مالی از طریق استقراض از بانک مرکزی و برداشت از حساب ذخیره ارزی، اثرات منفی بیشتری بر اقتصاد کشور و ازجمله تراز تجاری غیرنفتی دارد. اگر کسری بودجه ایجاد شده در اثر افزایش مخارج مصرفی دولت، از طریق فروش اوراق مشارکت به مردم تأمین شود، موجب بهتر شدن تراز تجاری می‌گردد.

شائولینگ لی^{۱۲} (۲۰۰۴). به بررسی رابطه بین سرمایه‌گذاری خارجی و رشد اقتصادی پرداخت. نتایج نشان داد که تعامل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با سرمایه‌انسانی تأثیر مثبتی بر رشد اقتصادی در کشورهای درحال توسعه دارد، درحالی‌که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با شکاف تکنولوژی تأثیر منفی دارد.

نجید احمد (۲۰۱۲). نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری برای رشد اقتصادی ضروری است. یافته‌های او نشان می‌دهد یک درصد افزایش در سرمایه‌گذاری تولید ناخالص ملی را به میزان ۸۹ درصد بالا می‌برد. او همچنین پیشنهاد می‌کند که دولت‌ها باید اکثر بودجه خود را در تولیداتی که منجر به رشد اقتصادی می‌شود سرمایه‌گذاری و سرمایه‌گذار ملی و بین‌المللی را تشویق کند تا به‌طور مثبت در پیشرفت کشور مشارکت داشته باشد.

گوهر^{۱۳} (۲۰۱۲). رابطه منفی میان کسری بودجه و رشد اقتصادی پاکستان را نشان می‌دهد. او بودجه تعادلی را برای رشد اقتصادی پیشنهاد می‌کند. او می‌گوید که دلیل کسری بودجه منابع کوتاه‌مدت دولت برای پرداخت هزینه‌ها در بلندمدت است. پاناگوتیس پکاس^{۱۴} (۲۰۱۵). به مطالعه برای تحلیل رابطه بین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی و ثانیاً، تأثیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی کشورهای منطقه یورو در سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۰۲ با استفاده از داده‌های پنل پرداخت. تجزیه و تحلیل تجربی نشان داد که یک رابطه مثبت بلندمدت میان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی وجود دارد؛ و همچنین نتایج نشان داد که سهام سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی عامل مهمی است که بر رشد اقتصادی کشورهای منطقه یورو تأثیر مثبت دارد.

ارجمندی و همکاران (۲۰۱۶). به بررسی اثر بهره‌وری و کسری بودجه دولتی در کشورهای منتخب منا در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۳ با استفاده از مدل‌های داده‌های پانل پرداختند. نتایج نشان داد که نتایج روابط برآورد شده برای مدل اول که کسری بودجه دولتی متغیر وابسته است، نشان‌دهنده تأثیر مثبت متغیرهای رشد اقتصادی و نرخ تورم و همچنین تأثیر منفی بهره‌وری کارایی و کسری بودجه دولت است؛ و مدل دوم که در آن رشد اقتصادی متغیر وابسته است نشان‌دهنده تأثیر مثبت بر شاخص بهره‌وری کارایی و رشد اقتصادی دارد علاوه بر این همبستگی منفی کسری بودجه دولتی با رشد اقتصادی همچنان حفظ شده است.

آنتونی و همکاران (۲۰۱۷). به مطالعه بررسی تأثیر صادرات مناطق آزاد و سرمایه‌گذاری در رشد اقتصادی در غنا در سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۵ با استفاده از مدل تصحیح خطای برداری (VECM) پرداختند. نتایج نشان می‌دهد که صادرات مناطق آزاد و مناطق سرمایه‌گذاری آزاد اثر منفی با رشد اقتصادی دارند. این مطالعه نشان می‌دهد که برنامه‌های مناطق آزاد به‌منظور ارتقاء رشد اقتصادی غنا به هدف خود نرسیده است.

فرضیه‌های تحقیق

فرضیه صفر: هیچ ارتباطی بین کسری بودجه و رشد اقتصادی در ایران وجود ندارد.
فرضیه یک: بین کسری بودجه و رشد اقتصادی در ایران ارتباط منفی و معنی‌داری وجود دارد.

روش‌شناسی تحقیق

داده‌ها به‌عنوان اطلاعات خام پردازش نشده، ابتدایی‌ترین شناخت پژوهشگر پیرامون پاسخ‌های احتمالی هستند که در رابطه با مسئله پژوهش مطرح می‌باشند. لذا تجزیه و تحلیل اطلاعات، به‌منظور فرآیند فراهم کردن امکان تحلیل برای آزمون فرضیه‌ها، جمع‌آوری، تلخیص، گروه‌بندی و پردازش داده‌ها ضروری است. تحلیل جامعه آماری به دو طریق توصیفی و استنباطی صورت می‌گیرد که در این پژوهش از هر دو نوع تحلیل استفاده شده است (آذر و مؤمنی، ۱۳۸۵).

ما برای بررسی ارتباط بین کسری بودجه و رشد اقتصادی از داده‌های سری زمانی در ایران استفاده کردیم. دوره زمانی از سال ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۴ گرفته شده است. اطلاعات از مرکز آمار ایران و سایت دیوان محاسبات و اداره کل تفریق بودجه کشور استخراج گردیده است و توسط نرم‌افزارهای آماری EXCEL و EVIEWS ۱۰ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

¹³ -gohar

¹⁴ -panagiotis

یافته های تحقیق

۱- آمار توصیفی

در این قسمت اطلاعات مربوط به ۹ سال کشور ایران طی سالهای ۱۳۹۴ الی ۱۳۸۶ مورد بررسی قرار می‌گیرد. در جدول ۱ خلاصه‌ای از آماره‌های توصیفی مربوط به متغیرهای پژوهش ارائه شده‌اند.

جدول ۱: آماره‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

ارقام میلیارد ریال

متغیر	میانه	میانگین	بیشینه	کمینه	انحراف استاندارد
تولید ناخالص داخلی	6900073	6364369	11260089	3263077	3160099
کسر بودجه	-57455	35685	115268	-189234	103377
سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	4004	4370	8313	792	2597

با توجه جدول ۱ در مورد آماره‌های توصیفی نکات زیر قابل استنباط است:

میانگین تولید ناخالص ملی طی سال‌های مورد پژوهش ۶۳۴۴۳۶۹ میلیارد ریال و بیشترین مقدار آن ۱۱۲۶۰۰۸۹ میلیارد ریال و کمترین مقدار آن ۳۲۶۳۰۷۷ میلیارد ریال است.

میانگین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی طی سال‌های مورد پژوهش ۴۳۷۰ میلیارد ریال و بیشترین مقدار آن ۸۳۱۳ میلیارد ریال و کمترین مقدار آن ۷۹۲ میلیارد ریال بوده است.

میانگین کسر بودجه در طی سال‌های مورد پژوهش ۳۵۶۸۵ میلیارد ریال و بیشترین مقدار آن ۱۱۵۲۶۸ میلیارد ریال و کمترین مقدار آن ۱۸۹۲۳۴- می‌باشد.

۲- آزمون نرمال بودن اجزای اخلال رگرسیون

از آزمون جارک برا برای بررسی نرمال بودن اجزای اخلال رگرسیون استفاده شده است. نتایج این آزمون در جدول شماره ۲ ارائه شده است. بر اساس این آزمون چون سطح معناداری بیشتر از ۰.۰۵ است، توزیع اجزای اخلال رگرسیون نرمال می‌باشند.

جدول ۲: آماره جارک برا

متغیرها	آماره جارک برا	معنی‌داری
تولید ناخالص داخلی	۰.۹۶	۰.۶۱
کسری بودجه	۰.۴۰	۰.۸۱
سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	۰.۴۲	۰.۸۱

از آزمون دیکی فولر^{۱۵} برای بررسی ایستایی متغیرها استفاده شده است. داده‌های سری زمانی معمولاً روند را با زمان نشان می‌دهد؛ بنابراین روش معمول‌ترین مربعات برای بررسی رابطه بین متغیرها می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد قبل از اعمال OLS، در این تحقیق از آزمون علیت گرنجر^{۱۶} نیز برای بررسی جهت متغیرها استفاده شده است.

۳- بررسی پایایی متغیرهای پژوهش

پایایی متغیرهای پژوهش، به این معنی است که میانگین و واریانس متغیرها در طول زمان و کوواریانس متغیرها بین سال‌های مختلف ثابت بوده است. در صورتی که متغیرهای پژوهش پایا نباشند؛ چه در مورد داده‌های سری زمانی و چه در داده‌های ترکیبی باعث بروز مشکل رگرسیون کاذب خواهد شد (زراءنژاد و انواری، ۱۳۸۴). به همین دلیل قبل از انجام مقایسه بین مدل‌ها ابتدا پایایی متغیرهای پژوهش را با آزمون دیکی فولر با استفاده از نرم‌افزار EVIEWS10 بررسی شده است. نتایج کلی این آزمون‌ها در جدول ۳ ارائه شده است.

¹⁵ -Dickey fuller test

¹⁶ -Granger causality test

جدول ۳: نتایج آزمون‌های پایایی متغیرهای پژوهش

نتیجه	معناداری	آماره آزمون	متغیر
پایا	۰.۳۰۰	۲۹.۲-	تولید ناخالص داخلی
پایا	۰.۰۰۰	۹۸.۳-	کسر بودجه
پایا	۰.۰۰۰	۸۱.۳-	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

تمام متغیرهای پژوهش در سطح خطای ۵ درصد پایا هستند؛ بنابراین می‌توان از روش حداقل مربعات برای بررسی ارتباط بین آن‌ها استفاده کرد. قبل از استفاده از روش حداقل مربعات از آزمون علیت گرنجر برای جهت متغیرها استفاده می‌کنیم. فرضیه صفر در این آزمون مبنی بر این است که بین متغیرها رابطه علیت وجود ندارد و فرضیه یک مبنی بر اینکه بین متغیرها رابطه علیت وجود دارد. نتایج آزمون علیت گرنجر عبارت‌اند از:

جدول شماره ۴: نتایج آزمون علیت گرنجر متغیرهای پژوهش

نتیجه	معناداری	آماره آزمون	فرضیه صفر
پذیرش فرضیه صفر	۰.۳	۱.۸۷	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی علیت گرنجر تولید ناخالص داخلی نیست
پذیرش فرضیه صفر	۰.۸	۰.۲۹	تولید ناخالص داخلی علیت گرنجر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نیست
پذیرش فرضیه صفر	۰.۶	۰.۶۴	کسر بودجه علیت گرنجر تولید ناخالص داخلی نیست
پذیرش فرضیه صفر	۰.۳	۲.۳۷	تولید ناخالص داخلی علیت گرنجر کسر بودجه نیست
پذیرش فرضیه صفر	۰.۸	۰.۲۹	کسر بودجه علیت گرنجر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نیست
پذیرش فرضیه صفر	۰.۴	۱.۵۸	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی علیت گرنجر کسر بودجه نیست

۴- آمار استنباطی

مدل اقتصادسنجی به شکل زیر است:

$$GDP^* = \alpha + \beta_1(BD^*) + \beta_2(FDI^*) + \epsilon$$

که GDP تولید ناخالص ملی ایران در میلیارد ریال است.

BD کسری بودجه ایران و FDI سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ایران است.

جدول ۵: نتایج آزمون برآورد مدل

$GDP = \alpha + \beta_1(BD) + \beta_2(FDI) + \mu$					
vif	معناداری	آماره t	ضریب رگرسیون	نماد	متغیر
1.119	۰.۰۰	-۴.۱۰۲	-۲۵.۷۲	BD	کسر بودجه
1.119	۰.۹۳	۰.۰۹۱	۲۳.۲۹	FDI	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی
	۰.۰۰	۴.۱۵۵	۵۷۳۷۰۱۵	μ	جز خطا
آماره‌های موزون					
	۸.۹۹		آماره F	۰.۶۷	ضریب تعیین تعدیل‌شده
	۰.۰۱		معناداری آماره F	۱.۹	آماره دوربین-واتسون

با توجه به جدول ۵ وضعیت پذیرش یا رد فرضیه پژوهش مشخص می‌شود. در اینجا *Durbin Watson Stat*، ۱.۹ است که نشانه خوبی برای مدل ما است و همان طور که از آماره‌های موزون برآورد مدل پیداست در این حالت مدل رگرسیون معنی‌دار است (زیرا معناداری آماره F کمتر از سطح خطای ۰/۰۵ است) و مدل دارای ضریب تعیین تعدیل‌شده ۰/۶۷ است که مقداری قابل‌قبول است و بیانگر این است که ۶۷ درصد تغییرات در متغیر وابسته (GDP) به دلیل متغیرهای مستقل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و کسری بودجه و دیگر موارد به دلیل خطا است. vif برای کلیه متغیرهای مستقل کمتر از ۵ می‌باشد، بنابراین بین متغیرهای مستقل هم خطی وجود ندارد، بنابراین مدل برازش شده دارای اعتبار می‌باشد.

با توجه به ضرایب و احتمال‌ها و با استفاده از آزمون T نتیجه پذیرش یا رد فرضیه‌ها مشخص می‌شود. نحوه قضاوت بدین صورت است که در هر فرضیه آماره T متغیر مستقل بایستی در بازه بحرانی $-1/96$ الی $+1/96$ نباشد یا اینکه معناداری متغیر مذکور زیر سطح خطای ۰/۰۵ باشد؛ بنابراین در مورد فرضیه، متغیر مستقل کسر بودجه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است که احتمال متغیر کسر بودجه کمتر ۰/۰۵ است و هم اینکه مقدار آماره T متناظر با آن در خارج از بازه بحرانی است (مقدار آماره T این متغیر ۴.۱۰۲ می‌باشد)؛ بنابراین فرضیه صفر مورد تأیید قرار نمی‌گیرد؛ و فرضیه یک مبنی بر اینکه بین کسر بودجه و رشد اقتصادی کشور رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد پذیرفته می‌شود.

نتیجه‌گیری

تلاش برای یافتن رابطه بین کسری بودجه و رشد اقتصادی ایران صورت گرفت. تولید ناخالص داخلی به‌عنوان متغیر وابسته درحالی‌که کسری بودجه و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به‌عنوان متغیر مستقل گرفته شد. تمام متغیرها در سطح ۰/۰۵ سطح معناداری پایا هستند. نتایج علیت گرنج‌نشان داد که ارتباط دوطرفه‌ای بین تولید ناخالص داخلی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، همچنین ارتباط دوطرفه‌ای بین رشد ناخالص داخلی و کسر بودجه و ارتباط دوطرفه‌ای بین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و کسر بودجه وجود ندارد. شاخص تولید ناخالص داخلی برای اندازه‌گیری رشد اقتصادی استفاده گردید. برای به دست آوردن کسری بودجه عملکرد درآمد عمومی دولت باید از عملکرد هزینه‌های عمومی دولت کسر گردید.

روش حداقل مربعات معمولی نشان داد که رابطه منفی و معنی‌داری بین کسر بودجه و تولید ناخالص داخلی در ایران وجود دارد، درحالی‌که بین تولید ناخالص داخلی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ایران هیچ نوع رابطه‌ای وجود ندارد. نتایج این پژوهش با پژوهش‌های نور حیاتی (۲۰۱۲)، استادی، حسین؛ رفعت، بتول؛ رئیسی، عباسعلی (۱۳۹۲)، شائولینگ لی (۲۰۰۴) و پاناگوتیس پکاس (۲۰۱۵) همخوانی دارد.

نتایج پژوهش از دیدگاه نئوکلاسیکها پیروی می‌کند و نشان می‌دهد که بین کسر بودجه و رشد اقتصادی در ایران رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد درحالی‌که بین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و تولید ناخالص داخلی رابطه‌ای وجود ندارد. کسری بودجه در رساندن اقتصاد به حالت تعادل نقشی ندارد و عواملی دیگری در رشد اقتصادی کشور تأثیر دارند که باید در پژوهش‌های آینده مدنظر گرفته شود.

منابع و مراجع

- ۱- آذربایجانی، کریم؛ شهیدی، آمنه؛ محمدی، فرزانه. (۱۳۸۸). بررسی ارتباط بین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تجارت و رشد در چارچوب یک الگوی خود توضیح با وقفه‌های گسترده. فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، سال نهم، شماره دوم، صفحات ۱-۱۷.
- ۲- استادی، حسین؛ رفعت، بتول؛ رئیسی، عباسعلی. (۱۳۹۲). نقش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی ایران. فصلنامه تحقیقات توسعه اقتصادی، شماره نهم، ۱۴۷-۱۷۲.
- ۳- آذر، عادل و مؤمنی، منصور. (۱۳۸۵). آمار و کاربرد آن در مدیریت، جلد دوم تحلیل آماری، تهران، انتشارات سمت.
- ۴- جعفری، صمیمی؛ منتظری شورکچالی، احمد؛ گردابی، جلال. (۱۳۹۳). اثر نامتقارن کسر بودجه بر رشد اقتصادی ایران. فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات اقتصادی کاربردی ایران، سال سوم، شماره ۱۲. ۱۱۱-۱۲۸.
- ۵- حسینی، سیدصدفدر؛ مولایی مرتضی. (۱۳۸۵). تأثیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی در ایران. پژوهشنامه اقتصادی، دوره ۶، شماره ۵۷، ۲-۸۰.
- ۶- زراء نژاد، منصور؛ انواری، ابراهیم. (۱۳۸۴). کاربرد داده‌های ترکیبی در اقتصادسنجی، فصلنامه بررسی‌های اقتصادی، دوره دوم، شماره چهارم، ص ۲۱-۵۲.
- ۷- عزیزی، فیروزه. (۱۳۸۵). کسری بودجه و تورم در ایران. دو فصلنامه علمی-پژوهشی جستارهای اقتصادی، سال سوم، شماره ششم.
- ۸- عظیمی، سید امیر؛ نو فرستی، محمد. (۱۳۹۴). بررسی رابطه بین کسری بودجه دولت و تراز تجاری در ایران. فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، رشد و توسعه پایدار، سال پانزدهم، شماره دوم، ۱۳۷-۱۵۶.
- 9- Adam C. S. and Bevan D. L. (۲۰۰۴). Fiscal Deficits and Growth in Developing Countries, *Journal of Public Economics*, ۹۹; ۱۱۱- ۷۷۷.
- 10- Antwi S. Zhao, X. and Atta Mills, E. F. (۲۰۱۱). Consequential Effects of Budget Deficit on Economic Growth: Empirical Evidence from Ghana, *International Journal of Economics and Finance*, ۵ (۳); ۱۱۱-۱۰۰.
- 11- Alexander Quaiocoe, Anthony Q.Q. Aboagye, Godfred A. Bokpin, (۲۰۱۱). **Assessing the impact of export processing zones on economic growth in Ghana**, *Research in International Business and Finance*, Volume ۲۲, ۳۳۳۳-۰۰۰۰.
- 12- Arjomand.M;Emami.K;Salimi.F. (۲۰۱۱). Growth and Productivity; The Role of Budget Deficit in the MENA Selected Countries, *Procedia Economics and Finance*, Volume ۶۶, ۲۲۲-۵۵۵.
- 13- Bernheim, B. Douglas. (۲۰۰۰). A Neoclassical Perspective on Budget Deficits; *Journal of Economic Perspectives*, Vol. ۳, No. ۲, Spring ۱۹۹۹: ۲۲-۵۵.
- 14- Najid, A. (۲۰۱۱). Energy Consumption and Economic Growth: Evidence from Pakistan. *Australian Journal of Business and Management Research*, ۹۹-۴۴.

- 15- Najid,A. (۲۰۲۲). Importance of Investment for Economic Growth: Evidence from pakistan. *Interdisciplinary journal of contemporary esearch in business*, ۰۰۰-۴۴۴.
- 16- Najid.A. (۲۰۲۲). Exports and Economic Growth in Pakistan: Evidence from Ordinary least Squares Andgranger Causality Test. *Asian Journal of Research in Business Economics and Management*, ۱۱-۹۹.
- 17- najid,A. (۲۰۲۳). the role of budget in the economic growth of pakestan, *Global Journal of Management and Business Research Economics and Commerce*, Volume ۳۳, Issue ۵, Version ۱.۰, Year ۲۰۲۳.
- 18- Panagiotis. P. (۲۰۲۲).The Impact of FDI on Economic Growth in Eurozone Countries.*The Journal of Economic Asymmetries*,Volume ۲۲, Issue ۲, ۴۴۴-۲۲۲.
- 19- Goher.F. M. A. (۲۰۲۲). Consequential Effects of Budget Deficit on Economic Growth of Pakistan. *International Journal of Business and Social Science*, ۳۳۳-۸۸۸.
- 20- Xiaoying Li;Xiaming Liu. (۲۰۲۲). Foreign Direct Investment and Economic Growth, *World Development*,Volume ۳۳, Issue ۳, ۳۳۳-۷۷۷.

